

Казка мoйoгo життjя

Бoгдaн Лeпкий

ОЗНАЙОМЧИЙ ФРАГМЕНТ

© Видавництво «Богдан». Усі права застережено.

Фрагмент надано для ознайомлення. Повна книжка — nashaknyga.com.ua

Обласний музей Богдана Лепкого в Бережанах

Казка мого Ж иття

Редакційна колегія:

Дирда Надія (упорядкування)

Гавдида Наталія (автор передмови)

Стрілець Наталія (автор приміток до частин «Замість закінчення»,

«На маргінесі “Казки мого життя”», «Дещо про молодість Б. Лепкого»)

В оформленні книги використано: фотографії з пам’ятного альбому

«На спомин Богданові Лепкому: бережанці. 1932»,

подарованого з нагоди 60-ліття Богдана Лепкого;

фотокомпозиції з проекту художника Олега Шупляка

«Минуле і сучасне Бережан»

Видання книги здійснене за фінансової підтримки

Канадського інституту українських студій

Альбертського університету

(з Вічного фонду ім. родини Ремезів)

ПЕРЕДМОВА

Людині властиво вірити, сподіватись і прагнути кращого, тому вона й придумала Казку — загадковий світ, у якому панує гармонія і Добро, що завжди перемагає Зло. Ось чому цей літературний жанр люблять і дорослі, і діти. Не був винятком і Богдан Лепкий (1872–1941) — український багатогранний митець, громадський діяч та меценат, яким, так само як Іваном Франком та Василем Стефаником, пишається Галичина.

Дивовижні казки, почуті малим Богданом від няні Марії Яницької, запали хлопчині глибоко в душу і залишилися там назавжди. Саме тому вже зрілий і знаний письменник Б. Лепкий велику увагу приділяв поетичним переспівам народних казок: «Про

діда, бабу і качечку кривеньку», «Про дідову Марусю і про бабину Галюсю», «Про лиху мачуху, сирітку Катрусю, чорну кицьку, дванадцять розбійників і про князенка з казки», «Три казки» (всі вони вийшли друком у 1931 році), «Казка про Ксеню і дванадцять місяців» (1934).

На схилі літ Богдан Лепкий згадував:

«Казка!... З діточих літ казка!

Це не Яницька розказує казок, це королівна несказанної краси, з веселкою над головою, в сорочці, з павутиння тканий і в обгортці з метеликових крил, іде до нас. Бере за руку й веде. Веде в краї, де папороть цвіте, дерева співають і могили говорять, перекликаються вночі.

Казка!

А казчина сестра — це пісня.

Старша чи молодша, хто скаже?

І хто скаже, котра з них гарніша?

Найгарніші обі.

І найвірніші. Коли ти їх полюбив дитиною, то вони підуть за тобою скрізь, у долину і на чужину, ген аж у твою старість... У старість... 1».

Тому й не дивно, що свої мемуари, написані далеко від рідної землі, але з великою любов'ю до всього, що було дорогим — батьків, сім'ї, родинного виховання, українських звичаїв та традицій, атмосфери патріотизму, просвітництва та жертвовного служіння, яка постійно витала у середовищі священних родів Глібовицьких та Лепких, — автор назвав «Казка мого життя».

Казковий світ дитинства митця формували його батьки — надзвичайно люблячі, ерудовані та свідомі люди. Батько Богдана Лепкого, отець Сильвестр (1845–1901), знав кілька мов, грав на скрипці, серйозно вивчав історію, літературу, народну творчість, живопис, музику, захоплювався творами Шекспіра, Шиллера,

Гегеля. Мати — Домна з роду Глібовицьких (1850–1913) — гарно співала, грала на гітарі, малювала, тому саме від неї, як вважають родичі, син Богдан успадкував нахил до образотворчого мистецтва. Домашнє виховання в середовищі патріархальної родини значною мірою сформувало багатогранний талант Богдана Лепкого-письменника, маляра, педагога, видавця, перекладача, активного українця з яскраво вираженою громадянською позицією.

Спогади Богдана Лепкого «Казка мого життя» зазвичай називають трилогією: перша частина «Крегулець» побачила світ у 1936 році, друга — «До Зарваниці» — у 1938, третя частина — «Бережани» — у 1941 році, після смерті автора. Майстер слова хотів описати різні події бережанського періоду життя, оповісти про багатьох людей, зокрема й про співачку світового визнання Соломію Крушельницьку, з якою був знайомий. Та, на жаль, не встиг... Дещо із запланованого реалізував брат митця Левко Лепкий, написавши заключну частину «На маргінесі “Казки мого життя”» (1967, США), яка також увійшла до цієї книжки.

Пропоноване читачам видання ілюстровано унікальними світлинами із фотоколекції художника Олега Шупляка, які відображають Бережани епохи Богдана Лепкого та сьогодення, та фотовідбитками із пам'ятного фотоальбому, подарованого письменнику бережанцями у 1932 році з нагоди його 60-ліття.

«Казка мого життя» — особлива повість, адже її цікаво читати незалежно від віку — і зовсім юним, і поважним та досвідченим. Загадка цього феномена захована в особистості автора, в його таланті творити магію слова, яка бентежить, притягує і зачаровує назавжди.

Наталія Гавдида, кандидат філологічних наук,
лауреат Всеукраїнської літературно-мистецької
премії імені Братів Богдана та Левка Лепких
Частина перша КРЕГУЛЕЦЬ

ПЕРШИЙ СПОМИН

Згадки з моїх діточих літ,

Ах, як ви дорогі мені!

Ви, мов ті цвіти чарівні,

Цвітете навіть ще й тоді,

Коли мороз зморозить світ...

Згадки з моїх діточих літ,

Ах, як ви дорогі мені!

Б. Л.

Перший спомин...

Який мій перший спомин?..

Хто з нас не шукав свого першого спомину, а чи знайшов?

Яку першу квітку побачив, якої пташки перший спів почув — чи знає?

А так хотів би знати! Хотів би цей перший свій спомин поставити в душі, як образ у капличці на відлюддю, і ходити туди й молитися до нього, як до ікони.

До старої, а все свіжої і неполинялої ікони.

Який мій перший спомин?

Може, цей?.. Може, цей?.. А може, може... Або я знаю?

Лани подільські, широкі, хвилясті, як море, шумні і, як горе, сумні, синіми волошками закосичені, багряними маками, ніби каплями крові, покроплені, густою стернею в осінню днину наїжені, — допоможть мені! Поможть пам'яті моїй, колись так бистрій та крепкій, а нині негодою життя знесиленій! Колись вас плуги моїх предків орали, здоровим зерном засівали, густі копи на родючих загонах клали. Не пізнаєте мене?.. Я... ваш! Поможть мені ви, дорogi широкі, що мандруєте з села в село, від горя людського втікаючи, долі-волі шукаючи крізь напереглядну далечінь століть.

Скільки моїх думок помандрувало вами в ранки рожеві, в підвечірні голубі години і в ночі задумані, сині, — думок

нез'ясованих, як павутиння тонких, як стебелинка хитких, думок розміряних і недомріяних, розвійни́х!

Де вони?..

Поможи моїй пам'яті, ти, хато, на перехресті доріг, дідом моїм збудована, з бресквами перед вікнами, з вишневим садом білоцвітним і з озерцями двома, двома оками несамовитими за тим садом ген, на оболоню. У їхнім плесі глибокім, під зеленою паполомою ряски, русалки до місяця грались, аж розсміяні і розохочені, лісовиком знічев'я заскочені, через греблю в панський ставок утікали... Шубовсть! І вже їх нема! Не шукай... дарма!

Поможи пам'яті моїй, церковце деревляна, старенька і маленька, клямрами внутрі постягана, щоби стін твоїх зітхання й нарікання людські не розсадили, щоби ти, не дай Боже, колись від них, як серце від удару важкого й несподіваного, не розірвалася. Ти перша чула мій шепіт молитви, перша бачила мій перший лет в країну тайн незбагнутих, — поможи мені!

І допоможіть мені, могили забутих предків, по ланах і полях подільських порозкидувані, що все ще воскресення свого чекаєте! І ви, ледви помітні могилки на цвинтарях сільських, зберігальниці костей і порохів, рідних мені. Я... з вас! Тілом і душею з вас! Чуєте? тільки з вас! Не вірте, як вам друге говорять і зі сну тихого будять. Це злоба, що правди не любить, не вірте!

Поможіть мені ви всі!

Хочу літам старим пісню молодості співати, голосом від зворушення дрижучим, хочу їм казку розказувати словами вірними й покірними, що ними молодість колись балакала до мене. Моє це слово. Моє слово рідне, непозичене. Виросло воно з землі і з серця, як колос пшениці і як зерно гірчиці, як зітхання наболілих грудей, за себе і за людей.

З душі до душі промовляю, бо тяжко мені. Тяжко під тягарем власним і людським. Тих людей, що не озвірили ще... Багато їх?!..

Може, мені і їм легше стане.

Хоч на годинку, хоч на хвилинку, малу, малесеньку.

Ах, як хотів би я!

Бо невже ж тільки злість силу має, невже ж у ній лиш лік на серця біль і на горе життя? У ній лиш ціль?

А де ж Христос?

Га... що ж!..

Який мій перший спомин?

Хочу поставити його в душі, як образ у капличці відлюдній, і молитися до нього.

Поля й дороги, хато і церкво, могили і гроби, допоможіть мені! Ви... Всі!

Волоконця сонця, любовний погляд маминих зіниць, одна мить, і... знов нічого нема.

Ясні цятки, золоті зайчики на мураві, і... прижмурюєш повіки, бо світло їх до болю вражає.

Вітру шум, скрипки плач, перші зрозумілі слова: «це рука, а це голова»... як дивно!

Перший крок, перший хід, ах, який далекий похід!.. Похитнувся... упав... болить.

А це блискає, а це гримить... Який великий світ! Які незбагнуті дороги пізнання! Як далеко від смерку до світання!

Годинник чикає на стіні, мірить час: тик, тик, так, так...

Мене нема... сплю.

Так люблю мені, так солодко.

Крізь ухо радість вливається до серця й пестить... Цить! Добре так, гарно, як ніколи. Ніби росту, знімаюся, літаю попід хмари.

Страшно розплющувати очі, щоб не впасти на землю...

Ще хвилинку, ще, ще!..

Ніколи спів не звучить так гарно, як тоді, коли тебе будить. Та не напрасно, нагло, а вважливо й любовно, по висках звуками

гладить, до уха забігає, ледве чутно бринить, — вставай! Такий тоді кожний звук чистий і свіжий, мов викупаний, сполоканий, новий... Ще, ще!

Та хто це співає мені?.. Цікаво!

Лиш одну повіку підніму трошечки і гляну. Та-ак. Хтось на ліжку коло мене сидить. Чорно вдягнений, як батько. Чоло високе, очі сині, сміються. Перстень на руці. Рукою струни на маминій гітарі торкає, струни бринять, перстень мигтить, усмішка по хаті літає. Ясно від неї, як від сонця. Співає... Я ще такого співу не чув... Вийди, Марусенько, ах вийди із хати, вітрець холоденький буде дощ падати...

— Тату! — радісно скрикнула моя мама, вбігаючи до хати, і припала до діда.

Мама в городі була, далеко за садом, і не чула, як дід з Бережан аж до Крегульця приїхав, щоб відвідати батька, маму й мене, свого найстаршого внука.

Ах, як втішилася ним моя добра мама! Я її такою щасливою ще ніколи не бачив. Радість одна.

Тільки літ!.. Тільки світ!

Дідова могила в Бережанах, мамина в Бориславі.

Далеко відійшли від себе.

Але пісня все ще співає. В душі.

Чи одна буря прошуміла, чи оден грім peregrimів, і війна, і чужина, пройшло, прогуло, не забулося, лиш, мов звір у темному гаю, в пам'яті нашій заховалося, а пісня гомонить.

Як птах за мною літає..

Не відганяйте її!

ЯНИЦЬКА

Балагула скинула її коло нашої брами і поїхала собі геть. Вона взяла оден клунок в одну руку, а другий у другу і пустилася до хати. Але не до головних дверей, лиш до кухонних.

Я був з мамою у кухні.

— Називаюся Яницька, Марія Яницька, — сказала, вітаючися.
— Здалека їду, аж з-під Кам'янця.

Мама подивилися на її інтелігентне лице й на панський, хоч сильно принищений, плащ та попросили до покою.

— Сідайте, пані. Що скажете?

— Не знаю, як маю казати. У нас колись був маєток, не найгірший. За Кам'янцем. Хутір. Сорочок десятин землі. І млинок, і ставок, Бог милував нас. Та помер мій покійний муж, виховала я доньку, одиначку, і віддала її. Здавалося, що добре, а вийшло не те. Трохи з його вини, а трохи ні, досить, що ми обідніли. Не хотіла я тягарем своїй рідній дитині бути, — пішла, хоч Бог оден знає, як мені тяжко було від них відходити. Якби так інший зять... але наййому пан Біг того не пам'ятає!.. Пішла... Гадаю собі: не стара я ще і не дурна, вмію і зварити, і вшити, і поле, і город для мене не новина, не пропаду. А що в Хлопівці рідню маю, так заїхала туди. Від них і довідалася, що їмостуня помічати потрібують. Так тоді, чи не прийняли би мене до «обов'язку». (Встидалася сказати «на службу»). Діти люблю, роботи не боюся, великої платні не хочу... — і дивилася на маму так, що мама не могла відмовити.

— Добре. Лишіться. Побудете який тиждень-два, а тоді й побачимо.

І Яницька лишилася у нас.

Була ні то слуга, ні то паня. Робила що було треба, але тяжкої роботи їй не давали, ані грубої. І кликали її «пані Яницька». Не казали: «Підіть, принесіть, подайте!», лиш: «Прошу піти, принести, подати».

Спала в покою коло кухні, на каналі. Вставала перша, будила челядь і готовила снідання. Потім вбирала нас, і ми бігли до тата й мами казати їм «добрий день».

Літом, по сніданню, йшла з нами до саду, а зимою вигадувала для нас якусь забаву, а сама або шила, або варила в кухні обід.

Тоді там лунав її різкий голос. Любила приказувати і старшувати. Шляхтянка! За те челядь не любила Яницької. «В сап'янцях ходить, а голі сліди за собою лишає», — так казали про неї.

А вона вдавала, що не чує.

На дівок гримала, але непристойного слова ніколи не сказала.

Все чисто вбрана, зачесана, ніби до церкви йде. Трималася рівно, як свічка. На дяка Іллю дивилася згори. А він, як ніхто не бачив, спльовував тільки і згідливо всміхався: «Паня...»

Ще гірше не любив Яницької наш фірман від великих коней, Василь Пачкар. Він також був родом з тамтого боку, із-за Збруча. «Там такими, як вона, хоч греблю гати». «Вона», — підчеркував різко.

Чого ті двоє не злюбилися, не знаю.

— Яницька, будь ласка, скажіть Василеві, най запрягає шпаки до брички, — скаже, бувало, батько. А вона:

— Василю! Шпаки до брички запряжіть, чули?

Гострішого приказу годі було собі уявити.

— Ще мені не позакладало, — відповів Василь, закурюючи файку.

Файка — це була його помста, бо Яницька стерпіти не могла, як цей «каторжник» при ній закурював файку. Казала відчинювати вікна в кухні і виганяти дим.

— Вмерти можна від того поганого бакуна, — нарікала.

Нас Яницька любила, але не показувала того по собі. Навпаки, здавалося, що не радо опікується нами. За кожним нашим кроком стежила і за кожним словом: «Так не сідай!», «Того не руш!», «Так казати негарно!».

Ми боялися Яницької, хоч і любили її. Діти, як звірята, чують, хто їм сприяє, і горнуть до нього. Так і ми горнулися до Яницької. Бувало, по обіді, як мама положаться трохи спочити, а тато підуть до своїх книжок, ми обступимо нашу «няню». (Вона не любила, щоби її так звати).

Кожде хотіло лізти на коліна. Так місця для всіх не було.

— Ти вже вчора сидів, нині на Марійку черга. — І брала Марійку, а я присував стільчик до Яницької, тулився до неї і слухав, як вона розказувала казку.

Тих казок знала цілу силу.

І про відьму з залізними зубами, і про бідну сирітку, і про мачуху погану, і про літаючого смока, про що хочете! А розказувала, буцім з книжки читала. Не кому, а собі. Нас нібито й не було коло неї, нібито не ми тут сиділи, а єї власні молоді літа... Або я знаю хто. Дивиться кудись понад наші голови, почерез стіни, через Збруч і розказує. Слова, як річка, плывуть, журчать.

Заслухаєшся у них, ніби у плесо задивився, раз глибоке, аж чорне, то знов ясне, мов небо в погоду.

Дивишся і в плесі тім, мов у зеркалі, бачиш, чого не бачив ще ніколи і чого вже не побачиш ніколи.

Ого!

Казка... З діточих літ казка!

Це не Яницька розказує казок, це королівна несказанної краси, з веселкою над головою, в сорочці, з павутиння тканий і в обгортці з метеликових крил, іде до нас. Бере за руку й веде. Веде в краї, де папороть цвіте, дерева співають і могили говорять, перекликаються вночі.

Казка!

А казчина сестра — це пісня.

Старша чи молодша, хто скаже?

І хто скаже, котра з них гарніша?

Найгарніші обі.

І найвірніші. Коли ти їх полюбив дитиною, то вони підуть за тобою скрізь, у далину і на чужину, ген аж у твою старість... У старість...

«Казка — річка шепотлива, пісня — ниточка шовкова, з серця, як з клубка, снується, кризь ціле життя...»

Чого ж ти кривишся, читачу? Що не лукавлю з тобою, лиш балакаю щиро. — По-дитячому, кажеш? Знаю, знаю. — Як непоправний романтик? Каюся того гріха. Великий гріх на нинішні часи! Великий! Але я його не боюся. Рідна земля і все, що виросло з неї, розгрішать мене. Простять.

Я любив, як Яницька співала. Голосом не тутешнім, а зі степів. Широко. Так широко, що аж страшно ставало. Пісня, як вітер, летіла. Пірве й понесе тебе з собою. Занесе на край світа. Далеко від життя і від його розуміння. І будеш ти битися, як чайка, і будеш ти гнутися травною степовою, що не знала й не знатиме спокою споконвіку...

А найкраще співала Яницька «Чумака».

Ой ходив чумак сім літ по Дону,

Та не було пригодоньки ніколи йому.

Співала так, що я і чумака того бачив, і за ним степами мандрував аж до широкого Дону. Це вже було так далеко, так далеко, що далше й не могло бути. І глибока була тая ріка Дон, — бездонна.

Ой їхав чумак з Криму додому,

Сталась йому пригодонька за всю дорогу.

— Сталася йому пригодонька за всю дорогу, — повторювала Яницька, зітхаючи. А я зітхав за нею, не знаючи чого.

Ой упав чумак, упав та й лежить,

Ніхто його не питає, що в його болить.

Болюче ставало слухати дальших строф. А хотілося слухати. Пісня брала в полон діточе серце й уяву.

Ой скинув чумак із себе каптан,

Воли мої, половії, хто вам буде пан?

Тут уже жаль ставало не лиш чумака, але й тих його полових волів круторогих.

Ревнули воли у новім ярмі:

Поховали чумаченька в чужій стороні.

Голос Яницької дрижав і ломився, вона насилу докінчувала строфу. Слова у сльозах розпливалися. Слова, болючі, як незгійна рана.

Я ще ближче тулився до Яницької. Чув, що цей чумак не був чужий для неї. Але хто він був, — не смів питати.

Маріє Яницька, зубожіла шляхтянка з-під Кам'янця! Спи спокійно на затишнім цвинтарі подільським. Могили мовчать і не сваряться з собою. І дяка Іллі, і Василя Пачкаря, і твоя. Всі рівні і всі западаються у землю, бо з землі ми вийшли і в землю обернемося. У нашу землю рідну. Тільки пісня жиє. Вона тільки й останеться по нас. І по тобі, Маріє, і по мені.

ВАСИЛЬ ПАЧКАР

Всі казали, що йому з очей не добре видно.

— Пощо єгомость такого каторжника тримають? — нарікала Яницька. — З ним і їхати страшно. Таж це звір, не чоловік! Кращих у Сибір посилають!

Василь дійсно на перший погляд відтручував від себе.

Високий, чорний, з піднесеними раменами, мовчаливий.

— Ходить, якби хто дзвіницею сував, — казали про нього. — Ніколи не засміється, нікому не подивиться в очі.

І справді. Якби хто спитався, які очі має Василь, то не лиш на обійстю, але й у цілм селі ніхто не відповів би на це питання, так тії очі сиділи йому глибоко в лобі, так їх затінювали стріпахасті брови, і

так він з ними втікав від цікавих людських очей.

Не очі, а два вовки в корчах.

— Нечисту совість має.

На тему Василювої совісті ходили всілякі слухи.

Розказували, буцімто він із Сибіру втік, то знов, що Василь не хлоп, а пан, повстанець, і тому такий недобрий на хлопів, а навіть, доповідали, що він несамовитий.

Василь дійсно мав несамовиту силу. Бувало, як розсердиться, то колодами дерева, як сірниками, жбурляє, підкови гне, гонталі кулаком забиває.

А як щось на нього прийшло, то цілий день перележить у стайні, навіть на вечерю до кухні не прийде. І не питається, що йому бракує, не відповість. Лежить на ліжку і дивиться на нідра. А на другий день зірветься і робить за трьох. Чи косить, чи молотить, чи рубас дрова, робота йому в руках горить.

Їзда — то була його страсть.

Серед ночі, опівночі збудить його й кажи запрягати, а за хвилину — він вже готов. Тільки віжками рухне, і коні летять. Батога йому не треба, він і коні — одно.

Розумілися, як свої, як близькі. Щоби найгірша дорога, щоб найтемніша ніч, літом чи зимою, бричкою чи залубнями, Василь не вивернув ніколи.

З Папірні, не гальмуючи, їздив.

Фірман був, якого пошукати!

І тому батько тримав Василя. Тому й потурав його примхам.

Бувало, восени, по роботах, стане перед батьком і шапку мне.

— Єгомось!

— Що скажете, Василю?

— Я йду.

І пішов. Не було його тиждень, не було два, аж одного ранку чути, як знов свої коні у стайні чистить і приговорює:

— Бодай би так чорти тих парубців згреблом в пеклі чесали, як вони вас чесали, харамудники! О, якого пороку, якого! — і кланцав згреблом до порога.

Де бував і що видав, не питай, не скаже, тільки тебе очима, як гранею, обсипле. Такий був.

• • •

Далі — у повній книжці «Казка мого життя».
nashaknyga.com.ua